

**Az emlékezet narratíváját módosító
történelemábrázolás Hugo von Hofmannstahl
Reitergeschichte című novellájában**

Kmetty Klaudia

„*A Reitergeschichte* nem történelmi novella a szó szoros értelmében, hanem egy be nem vallott tiltakozás a hivatalos történelemábrázolással szemben és a politikai szorongatottság szimptomája”²¹⁶ – Jacques Le Rider 1995-ben kiadott Hofmannsthal-monográfiájában a történelem semlegesítéséről²¹⁷ beszél a szerző *Reitergeschichte*²¹⁸ című novellája kapcsán. A Hofmannsthal-szakirodalom a mű értelmezési lehetőségeinek kapcsán két rendezőelvet különített el: egyrészt a *Reitergeschichte* szubjektumközpontú olvasatát, amelyen át (a legtöbb esetben pszichológiai megközelítéssel) megmutatkoznak a Fin de siècle körtünetnek számító identitáskrizisei.²¹⁹ Másrészt a novella kollektív, az adott kultúrát, mint speciálisan osztrák jelentéskontinuumot vizsgáló történeti-politikai olvasata kínálkozik számunkra. Jelen tanulmány ez utóbbi utat követve kívánja továbbgondolni Le Rider megállapítását a *Reitergeschichte* történelemképével kapcsolatban, elsődleges célja, hogy bemutassa Hofmannsthal történelemábrázolását a műben, melynek az emlékezet narratíváját módosító stratégiája annak fő szervezőelveként is értelmezhető.

A *Reitergeschichte* különleges helyzete a Monarchia emlékezete szempontjából Pierre Nora gondolatmenetével²²⁰ világítható meg. Megjelenésének időpontjában (mint látni fogjuk a dátum szimbolikus jelentőségét) a novella a hivatalos történeti narratíva felülvizsgálatát célzó igényként értelmezhető. A mai olvasó előtt azonban aligha válik felfejthetővé Hofmannsthal narratívamódosító emlékezetkonstrukciója, minthogy a Monarchia történetét az éppen az elmúlt 150 év óta kanonizálódott szimbolizált jelrendszer révén ismerjük. A szerző a hiteltelenítő hatást pedig éppen e jelek felcserélésével, variálásával éri el. Az elemzés során így elengedhetetlen az olyan (had)történeti és kultúrtörténeti források bevonása, amelyek Hofmannsthal korában az általános műveltség részének számítottak. A hadtörténeti szempontrendszer érvényesítése mellett Jürgen Link Kollektivsymbolik²²¹ módszertana felhasználásával kívánom megvilágítani a mű narratívamódosító eszköztárát.

A novella megjelenésének körülményei jelentékenyek a vizsgált kontextus szempontjából.

²¹⁶ „Die Reitergeschichte ist keine historische Novelle im engeren Sinn des Wortes, sondern eher ein uneingestandener Protest gegen die offizielle Geschichtsdarstellung und das Symptom eines politischen Unbehagens.” – Jacques Le Rider, „»Reitergeschichte«,” in *Hugo von Hofmannsthal: Historismus und Moderne in der Literatur der Jahrhundertwende*, szerk. Jacques Le Rider (Bécs-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 1997), 97.

²¹⁷ „Neutralisierung der Geschichte” – Le Rider, „Reitergeschichte”, 97.

²¹⁸ Hugo von Hofmannsthal, *Sämtliche Werke, Kritische Ausgabe Band XXVIII*. (Berlin: S. Fischer Verlag, 1975), 39-48.

²¹⁹ vö. Dietmar Goltschnigg, „Hofmannsthals Reitergeschichte im sozial- und kulturgeschichtlichen Kontext der Wiener Moderne,” *Moderna språk*, 102, no.2 (2008): 66.

²²⁰ vö. Pierre Nora, „Emlékezet és történelem között – a helyek problematikája,” in *Emlékezet és történelem között, válogatott tanulmányok* (Budapest, Napvilág Kiadó, 2010), 20-27.

²²¹ Jürgen Link, *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse* (München: Fink Verlag, 1983)

A *Neue Freie Presse*²²² 1899. december 24-én, Ferenc József uralmának és az 1848-as forradalomnak az ötvenedik évfordulóját követő évben közli az elbeszélést, amely Radetzky itáliai hadjáratának emlékezetét állítja kétes megvilágításba. Az észak-itáliai hadszíntéren 1848 júliusában a Radetzky seregéhez tartozó Wallmoden-vértesek egy őrzárata sikeres összecsapásban vesz részt, majd a foglyoktól kicsalt hírek birtokában átvonul a védtelenül hagyott Milánó városán. Az e jelenetben főszereplővé lépő Anton Lerch strázsamester a városban viszontlátja egykori kedvesét, Vuicot. Milánón túl Lerch különleges zsákmány reményében elszakad a svadrontól és egy nyomorúságos olasz falun kel át, melynek átellenében, egy hídon tulajdon mására ismer. A látomásos élményeket követően Lerch visszatalál a csapatához, amely újabb ütközetbe bonyolódott. Egy fiatal olasz tiszt meggyilkolásával különleges megjelenésű, vasderes vezetéklovat zsákmányol magának. Az összecsapás után felettese, Rofrano báró az újonnan szerzett lovak eleresztésére szólítja fel a svadront, mire Lerch „vadállati düh”²²³-vel a tekintetében passzív ellenszegülést mutat. Rofrano hirtelen önkénnyel agyonlövi beosztottját, majd visszavezeti a svadront a főszerephez, immár vezetéklovak nélkül.

„1848. július 22-én, reggel hat óra előtt, a Wallmoden-vértesek egyik cirkáló őrzárata”²²⁴ sikeres katonai akcióval segít kilátásba helyezni Ausztria hatalmi helyzetének helyreállítását az olasz tartományokban. Az osztrák történelmi emlékezet számára a dátum, amellyel az elbeszélés kezdetét veszi, Radetzky seregének jelentékeny custozzai győzelmét konnotálja (1848 július 23-25). A novella elkülönítendő szimbólumcsoportjai közül a legtöbb jelentésréteget az őrzárat mint kollektív szimbólum²²⁵ gyűjti egybe. Az alakulat első bevetésének ábrázolásában dominál a katonai terminológia; a rendfokozatok, a katonai alakzatok, az alakulatok megnevezései és a katonai jelentést idéző nyelvezet, a földrajzi-időbeli pontosság kirajzolják azt a speciális diskurzust,²²⁶ amely hitelt ad a svadron működésének. A Wallmoden-vérteseket a hivatalos diskurzusforma legitimáló ereje mellett a nemzeti emlékezet közismert és megcáfolhatatlan történelmi eseményei is támogatják.

Egészen más képet kapunk azonban a svadron működéséről, ha felfejtjük a speciális diskurzus szövetét. Hofmannsthal vértesei ugyanis a valóságban az itáliai felkelés egésze alatt

²²² Le Rider, „Reitergeschichte,” 89.

²²³ Hugo von Hofmannsthal, „Lovastörténet.” in *Mai osztrák elbeszélők*, szerk. Vajda György Mihály (Budapest, Európa Könyvkiadó, 1967), 45.

²²⁴ Hofmannsthal, Lovastörténet, 38.

²²⁵ Link, Elementare Literatur und generative Diskursanalyse, 50.

²²⁶ Jürgen Link, „Die Revolution im System der Kollektivsymbolik. Elemente einer Grammatik interdiskursiver Ereignisse,” *Aufklärung*, 1, no.2 (1986): 14.

Magyarországon állomásoztak. Továbbá az őrző megbízása egy feltételezhetően a közelben lévő sereggel zavartalan vonulásának biztosításában állna, ugyanakkor Colin J. Fewster rámutat arra, hogy a valóságban Milánó körzetétől 130 kilométerre tartózkodtak a legközelebbi csapatok, Custozzától keletre.²²⁷ Radetzky győzelmének konnotációja maga lehetetleníti el a svadron működését, a szövegvilágon belül azonban a tény, hogy a főszerep még Milánó környékén tartózkodik és rászorul az őrző kiküldésére a főszerep biztosítása érdekében, kétségbe vonja annak a lehetőségét, hogy a *Reitergeschichte* mintegy előzménytörténete legyen az itáliai hadszíntéren aratott legjelentősebb diadalnak.

Fokozza a hiteles történelemábrázolásba vetett bizalom megrendülését, ha feltárjuk az elbeszélés megjelenésének időpontjában közismertnek tekinthető katonai ismeretek teljes figyelmen kívül hagyását a *Reitergeschichte*-ben. Az első mondat egy vértesekből álló különítmény felderítő munkálatairól számol be, ennek a csoportnak a mozgása, akciói képezik meg a kollektív motivációknak azt a horizontját, amelyhez a főhős, Anton Lech strázsamester viszonyulhat. Hofmannsthal minden következetesség nélkül nevezi egy bekezdésen belül egyszer vérteseknek, majd dragonyosoknak a különítményt.²²⁸ Azonban Kedves Gyula megállapításai alapján világossá válhat a mai olvasó előtt is, hogy a vértesek vagy akár a dragonyosok felderítő akcióban való szerepeltetése az alapvető katonai ismeretek teljes hiányát vagy pedig szándékolt csúsztatást feltételez.²²⁹ Utóbbi értelmezési lehetőséget támasztják alá az autobiografikus tények, minthogy Hofmannsthal katonai pályafutásának egy részét a Wallmoden-ezred jogutódjában töltötte, így tisztában kellett lennie az ezred 1848-as működésével.²³⁰ Hofmannsthal elbeszélője értelmezhető megbízhatatlan elbeszélőként,²³¹ amennyiben az olvasói elvárást – ha a kor katonai ismereteinek eltorzítása felismeretlen marad – egészen a történet erőszakos és indokolatlannak tűnő befejezéséig kielégíti; ott azonban kétségek közt hagyja.

²²⁷ vö. Colin J. Fewster, „The Onomastics of Order in Hofmannsthal’s *Reitergeschichte*,” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 38, no.1 (2002): 33, 35; Urbán Aladár, „A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában,” *Hadtörténelmi Közlemények*, 10, no.2 (1963): 166.

²²⁸ A hadtörténelmi kutatások ismételt bevonásával látható, hogy a Wallmoden-vértesezredet 1867 után keresztelték át dragonyosezreddé. vö. Fewster, „The Onomastics of Order in Hofmannsthal’s *Reitergeschichte*”, 35.

²²⁹ A vértesek és a dragonyosok a császári-királyi hadseregben az ún. nehézlovassághoz tartoztak. Felszerelésük és fegyverzetük miatt csatadöntésre, az ellenség vonalainak egyetlen rohammal való átszakítására alkalmazták őket. A magasfokú mobilitást igénylő feladatokat a könnyűlovasság látta el, a feladatörök keveredése csupán abban a helyzetben fordult elő, ha egy hadszíntéren a hadsereg hiányt szenvedett valamely csapatnemben. Ez az eset azonban nem forgott fenn az elbeszélés időtartama alatt az olasz hadszíntéren. vö. Deák István, *Volt egyszer egy tisztikar* (Budapest: Gondolat, 1993), 47; Kedves Gyula, „Huszárok a szabadságharcban, »Oh huszár, huszár! Te vagy a magyar szeme fénye«,” *Rubicon*, 31, no.3 (2021): 46.

²³⁰ vö. Colin J. Fewster, „Hugo von Hofmannsthal and the Calvary,” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 32, no.2 (1996): 115.

²³¹ Wayne C. Booth, *The Rhetoric of Fiction*, (Chicago-London: The University of Chicago Press, 1983), 158-159.

Hofmannsthal a novellában a speciális katonai diskurzus elemeit használja a rögzült narratíva előhívására, ugyanakkor ezen elemek felcserélésével hitelteleníti a regnáló emlékezetpolitikát. Azonban nemcsak ezzel az eljárással él; a militáris terminológia egyes elemei a szövegben elfoglalt helyük által maguk bontják meg a hivatalos emlékezetet. A novella nyitómondata az őrző főseregtől való elszakadásáról tudósít, míg az utolsó mondat a sikeres visszakapcsolódásról. A speciális funkcióval ellátott különítmény a szövegben metonimikus kapcsolatba hozható a Radetzky-féle győztes hadsereggel, így kicsiben képezi le annak tevékenységét, mintegy a helyébe áll, hogy a történelem fonala meg ne szakadjon, amíg visszacsatlakozhatunk a birodalom szempontjából is sorsdöntő események előhívásához. Így azonban a dicsőséges hadjárat összes sikere a módosított emlékezet tükrében relativizálódik. A svadron pedig kollektív szimbólumként a hamis, létében megingatott, funkciójában alkalmatlan jellemzőivel együtt közvetlenül rávetül a Habsburg hatalomra.

Az ellenségről alkotott kép ugyancsak a speciális katonai diskurzus keretei közt konstruálódik meg. Ugyanakkor Volker O. Durr rámutat arra, hogyan reprezentálódik ezen belül a '48-as forradalmak érdekrendszer, ezáltal Ausztria veszélyeztetettsége az első jelenet seregszemléjében. A kettős törekvés, amely az itáliai felkelés gyújtópontjának bizonyult – nevezetesen a nemzeti függetlenedés és az arisztokratikus vezetői réteg visszaszorítása az olasz társadalom legnagyobb részét mozgásba hozta. A pisai diákság, a pápai légió, Manara szervezett lombardiai fegyveresei és a nápolyi szabads csapatok felvázolják Itália társadalmi-geográfiai tablójának csaknem egészét. Velük szemben áll a nemzetiségében sokszínű osztrák hadsereg, amely már magában hordozza a széthúzás lehetőségét, élén a túlnyomó többségében arisztokrata tisztikarral.²³² A Habsburg érdekrendszert megtestesítő lovaskapitány, Rofrano báró, olasz hangzású nevével, Wotrubek örveztető, szláv származást feltételező családnévvel mintha az osztrák egység definiálásában akasztaná meg az olvasót.

Hofmannsthal ellenségábrázolása a nyelv szintjén is merőben eltér a prototipikus ellenségképtől. Az olasz felkelők „jólnevelt és csinos, fehér kezű, félhosszú hajú fiatal emberek”²³³, „*eleven és teremtő nemzeti identitást*” testesítenek meg. Az osztrákok oldalán pedig a „*reakciós*” olasz, Rofrano vezeti a svadront a felkelők ellen.²³⁴

A kapitány alakjával és különösen a nevének jelentésességével érdemes behatóbban foglalkoznunk. A korabeli bécsi olvasó számára a Rofrano név elsődleges konnotációja a

²³² vö. Volker O. Durr, „Der tod des Wachtmeisters Anton Lerch und die Revolution von 1848: Zu Hofmannsthals Reitergeschichte,” *The German Quarterly*, 45, no.1 (1972): 35.

²³³ Hofmannsthal, Lovastörténet, 38.

²³⁴ Le Rider, „Reitergeschichte,” 94.

később Palais Auerspergre átnevezett Palais Rofrano, a névadó család fővárosi palotája. A kollektív emlékezetben a nápolyi gyökerű Rofrano család a Habsburg lojalitás példás megtestesítőjeként szerepel az uralkodóház fénykorából, a XVIII. századból, habár 1848-ra már nem maradtak fenn utódai.²³⁵ Továbbá a kapitánynak a cselekmény folyamán egyszer sem jelenik meg a katonai szolgálattól függetlenül motivált cselekedete. Rofrano teljesen azonosul a hatalommal, amelyet képvisel, ezáltal elsődleges feladata lesz a csapatának megőrzése a demoralizálódástól.

Az első jelenetben a svadron az olasz szabadcsapatokkal való összeütközései során zsákmányul ejt egy könnyű tarackot az azt húzó igáslovakkal együtt, továbbá jelentékeny számú fogolyra tesz szert. A „zsákmány” szimbólumának jelentéseltolódása a novella egészében végigkövethető. Amíg Anton Lerch a csapattest szerves részeként működik közre az akciókban, addig a „zsákmány” szimbóluma sem válik el a kollektív érdekektől. Az őrző közös zsákmánya a csapat biztonságos egyben tartását, illetve további katonai sikereket tesz lehetővé, a zárt egységben folyó hadműveletek során nincs lehetőség egyéni vállalkozásokra. A zsákmány szimbólumkörében értelmezhető az információ is, mely szerint a svadron fenyegettetés nélkül átvonulhat a védtelenül hagyott Milánó városán.

A svadron reggeli zsákmányejtésével kapcsolatban jelentékeny adalékkal szolgálhat a hadászati szempontok bevonása. Egy könnyű tarack birtoklása látszólag előnyös pozícióba juttatja az egységet az ellenséggel szemben. Azonban a löveg egy lovasokból álló alakulatban, tüzeinek híján kiaknázhatatlan erőforrásnak bizonyul, ráadásul nehézkes mozgatója lassítja az előrenyomulást. Carl V. Hansen rámutat arra, hogy a tarack szerepe ebben az esetben a svadron magabiztosságának megtámogatásában áll, amely már az ágyú jelenlétét is biztosítéknak érezheti egy esetleges összecsapás sikeres végkimeneteléhez.²³⁶

A milánói átvonulás elbeszélésekor Hofmannsthal ismét módosít a birodalmi emlékezet narratíváján. A létében megkérdőjelezett svadron propagandisztikusan ábrázolt felvonulása is megkérdőjeleződik a tény által, hogy a város csupán 1848. március 21-24. között állt védtelenül.²³⁷ Milánó lesz az őrzővel szemben álló szimbólumcsoport centruma, a kollektív emlékezettel szemben azonban a novellában más jelentéskör társul hozzá.

²³⁵ vö. Colin J. Fewster, „Hofmannsthal's Reitergeschichte: Baron Rofrano and the Anxieties of a Writer,” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 32, no.4 (1996): 294. A Palais Rofrano Pierre Nora gondolatrendszer alapján a Habsburg uralom fénykorának kollektív emlékezhelyeként is értelmezhető, vö. Nora, „Emlékezet és történelem között – a helyek problematikája”, 13,18, 27.

²³⁶ vö. Carl V. Hansen, „The Death of First Sergeant Anton Lerch in Hofmannsthal's Reitergeschichte: A Military Analysis.” *Modern Austrian Literature*, 13, no.2 (1980): 19.

²³⁷ vö. Le Rider, „Reitergeschichte,” 90.

A valóságban Milánó az itáliai forradalom kirobbanásának színhelye volt, tehát az ausztriai egység felbontására törő érdekek szimbóluma. Lombardia fővárosaként „nagy” jelzője a katonai zsargon szerint a politikai jelentőségét²³⁸ húzza alá, mint a felkelésben érintett területek anyagi és ideológiai erőforrását. Hofmannsthal őrzárata mégsem talál ellenséges fogadtatásra a városban, minthogy a szerző ide tömörítette a Habsburg-érdekrendszer megmaradt olasz szimpatizánsait,²³⁹ az arisztokrata világpolgárokat, ezáltal mintegy a kezére adja a várost egy maroknyi osztrák csapatnak. A legszembetűnőbb példa erre Lerch egykori szeretője, a horvát származású Vuic, akinek előéletét és lakhelyét részletesen megismerve arra következtethetünk, hogy előkelő társadalmi közegben mozog.

A hatalmi struktúra aláaknázottságának a szövegvilágon belüli felfejtéltségét bizonyítja, hogy Anton Lerch strázsamester fokozatos demilitarizálódása e tény felismerése nélkül, ettől függetlenül megy végbe. Az őrzarat sikeres bevetése közben Lerch nem mutatkozik meg mint önálló szubjektum. Az első alkalom, amikor az egységétől függetlenül cselekszik, a Milánón való átvonulás során adódik: Lerch a hajdanvolt bécsi szeretőjét véli felismerni az egyik rányíló ablakban, mire zavarkeltés nélkül kiválik a menetszlopból, hogy lova sánta lépteinek okát ösztönösen orvosolja. Az első önálló cselekedete tehát a csapatától való eltávolodás, mégpedig különösebb fennakadást sem okozva. Ez a jelenet előrevetíti a Lerch tragikus halálát követő pillanatokat,²⁴⁰ a veszélyeztető elem megszűntét követő egységes visszacsatlakozást a századhoz.

A Vuic-élmény tárgyalása során nem mehetünk el a nemzeti sztereotípiák hordozta értelmezési lehetőségek mellett. A horvát származású özvegy vagy elvált nő – a szöveg nem ad egyértelmű állásfoglalást Vuic társadalmi állására nézve – beszélő neve „nöstényfarkast” jelöl, amely felerősíti a jelenet erotikus jellegét. Dietmar Goltschnigg rámutat arra, hogy a századforduló osztrák irodalmában a nemzeti sztereotípiák közül a szláv női szereplők a konvencionális szerelem kerülőútjain felbukkanó, erősen szexuális kisugárzású alakok.²⁴¹ Arthur Schnitzler *Gusztó főhagynagyának* szeretője egy cseh nő, Robert Musil *Törless iskolaéveiben* a katonanövendékek állandó látogatói Bozenának, a cseh prostituáltak,

²³⁸ vö. Wolfgang Unold, „Die Interpretation der ‚Reitergeschichte‘ Hugo von Hofmannsthals als »Rittmeistergeschichte« und deren Bezüge zu den Thematisierungen von Krieg im Gesamtwerk des Authors,” Letöltve: 2021.10-27.

<https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/11767/>

²³⁹ vö. Durr, „Der tod des Wachtmeisters Anton Lerch und die Revolution von 1848: Zu Hofmannsthals Reitergeschichte,” 35–36.

²⁴⁰ vö. Thomas Nehrlich, „Die Insubordinationen des Wachtmeisters Lerch. Zum Konflikt zwischen Ökonomie und Militär in Hofmannsthals »Reitergeschichte«,” *Hofmannsthal Jahrbuch* 18, (2010): 151.

²⁴¹vö. Goltschnigg, „Hofmannsthals Reitergeschichte im sozial- und kulturgeschichtlichen Kontext der Wiener Moderne,” 64.

valamint Hermann Broch *Alvajárók* trilógiájának első könyvében Pasenow, az öntudatos porosz tiszt szintén egy cseh prostituálttal, Ruzenával folytatott viszonya végezt kerül egzisztenciális válságba.

Vuic egykor egy horvát számvevőségi altiszt felesége volt, így társadalmi állását tekintve az osztrák altiszt Lerchhel megegyező státuszt képvisel. Ugyanakkor a jelen történelmi helyzetben Lerch kettős értelemben is domináns pozíciót vesz fel a nővel szemben: egyrészt mint az Észak-Itália felett álló Ausztria hatalmának képviselője, másrészt mint férfi.²⁴²

Érdeemes felfigyelnünk az erőviszonyok játékára a két fél között: „Az előtte álló nő azonban úgy mosolygott rá, olyan félig hízelgő, szláv módon, hogy vére erős nyakába s szemébe tódult; az asszony *kissé mesterkélt modora*, ahogy beszélt vele, reggeli pongyolája meg a szoba berendezése is elbátortalanította.”²⁴³ – a hatalom kontrolláló funkciója a katonák szexuális szükségleteinek represszióját követeli, hogy a fennálló uralom megszilárdítása érdekében félreszorítsa az energiapocsékolás és a helytelen magatartásformák minden nemét.²⁴⁴ Azonban egy sikeres katonai akciót követően a hatalom illusztrálásának legitim módjává léphet elő az erőszakos közeledés a lakosság felé, akár fosztogatásról, akár szexuális értelemben vett erőszokról legyen szó. Visszajutottunk a „zsákmány” szimbólumáig, immár új fénytörésben.

Lerch a megkívánt életformába, mint egy kvártélyba kíván belehelyezkedni, a nőt és a polgári kényelmet, a magántulajdonnal rendelkezés széleskörű lehetőségeit mint zsákmányt, mint felélendő idegen vagyont kezeli, a megszülető ösztönös vágyat pedig parancsszerű formában fogalmazza meg. „Vuic (...), egy hét múlva bevonulunk, és akkor ez lesz a szállásom.”²⁴⁵ Lerch zsákmányról alkotott elképzelései tehát ellenkeznek a svadron biztonságát és ütőképességét biztosító elsődleges zsákmányfogalmával.

Vuic élettere, amelybe Lerch bepillantást nyer, szintén módosít a „zsákmány” szimbólum jelentéskörén: „kerti ablakos, világos szoba; a strázsamester még egypár cserép bazsalikomot és piros muskátlit is látott, aztán egy mahagóniszekrényt és egy mitológiai szoborcsoportot porcelánból; éles szeme ugyanakkor az egyik pillértükörben azt is észrevette, hogy a szoba

²⁴² vö. Simona Moti, „Between Political Engagement and Political Unconscious: Hugo von Hofmannsthal and the Slavic East,” in *German Literature as World Literature*, szerk. Thomas Oliver Beebee (Bloomsbury Academic, 2015) Letöltve: 2021.10-27.

https://books.google.hu/books?id=50riAwAAQBAJ&pg=PA63&hl=hu&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

²⁴³ Hofmannsthal, Lovastörténet 40. „Die Dastehende aber lächelte ihn in einer halb geschmeichelten slawischen Weise an, die ihm das Blut in den starken Hals und unter die Augen trieb, während eine gewisse gezierte Manier, mit der sie ihn anredete, sowie auch der Morgenanzug und die Zimmereinrichtung ihn einschüchterten.” Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 41.

²⁴⁴ vö. Michel Foucault, *A szexualitás története I., A tudás akarása* (Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1996) 14.

²⁴⁵ Hofmannsthal, Lovastörténet, 40. „Vuic, (...) in acht Tagen rücken wir ein, und dann wird das da mein Quartier.” - Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 42.

túlsó falát teljesen betölti egy nagy fehér ágy meg egy tapétaajtó; ezen az ajtón át épp abban a pillanatban húzódott vissza egy testes, simára borotvált, idősebb férfi.”²⁴⁶ A szoba berendezése, a márványszobor, a mahagónibútorok Vuic tényleges társadalmi állásánál fényűzőbb környezetet implikálnak. A borotvált férfi és Lerch nézőpontjából a belső teret teljesen kitöltő ágy összekapcsolódva Vuic hangsúlyozott nőiességével együttesen testesítik meg az arisztokrata életforma öncélú élvezeteinek terét. Lerch ebben a térben látja viszont magát a pillértükörben és „*egyre jobban beleélte magát a mahagóni bútoros és bazsalikomcserepes szobába, s egyúttal valami olyan civil légkörbe, amelyen azért mégis átcilliant a háború: a kényelem és a szolgálati viszony nélküli kellemes erőszak légkörébe (...). S ebben talán még a szép, széles ágynál és Vuic finom fehér bőrénél is jelentősebb szerepe volt annak a borotvált, testes férfinak (...).*”²⁴⁷ A nővel szembeni dominanciáját a katonai státusza legitimálja, azonban a menetszlopba visszahelyezkedve ismét az alávetett szerepkör szabályai vonatkoznak rá, elsősorban Rofrano báróval szemben. Vuic háza tehát annak az arisztokrata életformának a helyszíne, amelyben a felettese is otthonosan mozog. Lerch zsákmányfogalma így itt egyfajta térbeli okkupáció igényét bontja ki, amelyben Rofrano életmódjának imitálásával kiegyenlítődhet a rangbéli alávetettség. Lerch e térben látja összeegyeztethetőnek a civil és a katonai életforma előnyeit. Ebben áll a borotvált férfi jelentősége, aki elsődlegesen a strázsamester riválisaként helyezkedik szerepbe a novellában, azonban Lerch idealizált terében éppen ő tehermentesítene az érzelmi energiabefektetéstől egy szerelmi háromszögben.²⁴⁸

Az eseménytelenül elteltő délután során Lerch ismét függetleníti magát a csapattól, ezúttal azonban radikálisabb léptékben. Az egységtől elszakadva két közlegénnyel, majd egymagában vág neki a környező vidéknek annak reményében, hogy „legalábbis egy ellenséges tábornokon üt rajta, akinek kis létszámú a kísérete, vagy másképp jut valami egészen rendkívüli zsákmányhoz.”²⁴⁹ Több szempontból jelentős szöveghellyel állunk szemben. Elsősorban ismét

²⁴⁶ Hofmannsthal, Lovastörténet, 40. „ein helles Zimmer mit Gartenfenstern, worauf ein paar Töpfchen Basilikum und rote Pelargonien, ferner mit einem Mahagonischrank und einer mythologischen Gruppe aus Biskuit dem Wachtmeister sich zeigte, während seinem scharfen Blick noch gleichzeitig in einem Pfeilerspiegel die Gegenwand des Zimmers sich verriet, ausgefüllt von einem großen weißen Bette und einer Tapetetür, durch welche sich ein beleibter, vollständig rasierter älterer Mann im Augenblicke zurückzog.” – Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 41

²⁴⁷ Hofmannsthal, Lovastörténet, 41. „lebte sich der Wachtmeister immer mehr in das Zimmer mit den Mahagonimöbeln und den Basilikumtöpfen hinein und zugleich in eine Zivilatmosphäre, durch welche doch das Kriegsmäßige durchschimmerte, eine Atmosphäre von Behaglichkeit und angenehmer Gewalttätigkeit ohne Dienstverhältnis (...). Der rasierter, beleibter Mann, (...) spielte darin eine bedeutende Rolle, fast mehr noch als das schöne breite Bett und die feine weiße Haut der Vuic.” – Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 42

²⁴⁸ vö. Csüri Károly, „Zur Interpretation der »Reitergeschichte«,“ in *Die frühen Erzählungen Hugo von Hofmannsthal, Eine generativ-poetische Untersuchung*, (Kronberg/Ts., Scriptor Verlag, 1978), 54.

²⁴⁹ Hofmannsthal, Lovastörténet, 41.

módosulni látjuk a „zsákmány” szimbólumát Lerch viszonylatában. Egy ellenséges tábornokon való rajtaütés vagy a katonai kiválóság más manifesztációja háborús helyzetben együtt járt a gyors előléptetés lehetőségével.²⁵⁰ Tekintve, hogy Lerch altiszt, a „rendkívüli zsákmány” tehát már nem a felettes imitációját, hanem egyenesen a rangbéli egyenjogúsítást implikálja.²⁵¹ Másrészt a strázsamester fegyelmezetlen önkénye figyelemre méltó a novella zárlatának értelmezése szempontjából, amelyről a későbbiekben esik szó.

Az ellenséges falu, amelybe Lerch, immár egyedül megérkezik, geográfiai szempontból ellentétben áll az eddig elbeszélte cselekményterekkel. Míg korábban akár egy térképen is végigkövethető útvonalon haladt, az elbeszélés e pontján ködbe vész a strázsamester nyoma.²⁵² Ugyan a Habsburg Birodalom itáliai tartományában járunk, a falu mégis a periferiális területek sztereotipikus jellemzőit ölti magára.²⁵³ Hofmannsthal 1895/96-os levelezésének katonai alapélményei kapcsolatba hozhatók a *Reitergeschichte* jelenleg tárgyalt szöveghelyével: „A terep borzongató, de épp emiatt igen szórakoztató. Meredek lejtők, közvetlen mellette posványos mezők, mély hasítékok az agyagos, csúszós keréknyomok mentén, magas kerítések, és minden nyomorúságos sárkunyhóból előszaladnak a nyomorúságos elvadult korcsok a lovak közé.”²⁵⁴ A galíciai Tlumacz periferiális elmaradottságának jelzői („elend”, „rutschig”/„glitschig”) rávetülnek az olasz falu képére. Rolf Tarot megállapítása alapján, miszerint a jelenetben Hofmannsthal lemond a belső történéseket kifejező igék használatáról, Mollenhauser a halálfa megjelenítésének funkcióját nem Lerch identitásbeli partváltásaként, a katonai önmeghatározásból való kiugrásként értelmezi, hanem „az erőszak valóságos szférájának” elbeszéléseként.²⁵⁵ Elvárásai a zsákmányszerzéssel kapcsolatban nem teljesülnek, álmodozásainak egymásra montírozott létszféráiból pedig a militáris jellemzők, az erőszak, a nyomor, a megmaradásért való küzdelem realizálódik.

²⁵⁰ Az 1848-as itáliai felkelést, mint minden más háborús helyzetet „égi mannának” tekintett a tisztikar az 1815-ben kötött európai békék után, amelyek következtében megrekedtek a tiszti előléptetések. vö. Deák, Volt egyszer egy tisztikar, 210.

²⁵¹ „A katonatiszti rang pedig önmagában véve úrrá és párbajképessé avatta viselőjét.” Lerch altisztként tehát egy esetleges előléptetés esetén ezeket a kiváltságokat valóban egyenjogúsításként élheti meg. Hajdu Tibor, *Tisztikar és középosztály, Ferenc József magyar tisztjei* (Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1999), 227.

²⁵² vö. Richard Alewyn, „Reitergeschichte.” in *Über Hugo von Hofmannsthal*, szerk. Richard Alewyn (Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1967), 84.

²⁵³ vö. Moti, *Between Political Engagement and Political Unconscious*, 78.

²⁵⁴ „Das Terrain ist schauerlich, aber eben darum recht lustig. Steile Abhänge, gleich daneben versumpfte Wiesen, tiefe Einschnitte mit lehmigen rutschigen Rändern, hohe Zäune, und aus jeder elenden Lehmhütte fahren die elenden verwilderten Bauernköter zwischen die Pferde.” – fordítás tőlem. Hofmannsthal, *Sämtliche Werke*, 219. Hofmannsthal 1894/95-ben egyéves önkéntesként a csehországi Gödingben teljesített szolgálatot, 1896-ban pedig a galíciai Tlumaczban állomásozott.

²⁵⁵ Peter Mollenhauser, „Wahrnehmung und Wirklichkeitsbewusstsein in Hofmannsthals Reitergeschichte,” *The German Quarterly*, 50, no.3 (1977): 291.

Lerch látomászerű élményei akár a nyelv, akár a szimbólumok szintjén a strázsamester erőszakos halálát vetítik előre. A csontját „pokoli odaadással” elkaparni igyekvő szuka képe, ami a falka megérkezése előtt buzgón rejteni vágyja egyetlen értékét, egyaránt evokálja Lerch milánói benyomásait a polgári szféráról, az önzőn magának áhított hadi sikert és a „tomp kutyaalázat”-ot a szemében közvetlenül a lelövetése előtt.²⁵⁶ A vágóhídra citált tehén leölése előtti megtorpanása pedig felidéri a helyzetet, ahogyan Lerch zsákmányul ejti a különleges megjelenésű vasderes vezetéklovat,²⁵⁷ amely végül halálának közvetett okozója lesz. Emellett a vágóhíd mint háborúszimbólum Lerch egyéni történetének végkimenetelét kiterjeszti a militáris szféra egészére.

Ugyanakkor Lerch története (a cím is megtámogatja e következő distinkciót; magyarul *Lovastörténet*) mégsem működik parabolikusan, nem olvasztja magába minden rebellis katona történetét. Lerch „esete” kellően különleges eset ahhoz, hogy „iróniájával”²⁵⁸ visszahasson a történelmi emlékezetre. Hofmannsthal Lerch esetével a történelmet történetté alacsonyítja.

Az alakmás-jelenetben tükrözött viszonyok bonyolult egymásra vetülésében tárul fel Lerch szerepbe helyezkedéseinek kapcsolata. Tulajdonképpen Lerch a *Doppelgänger* által maga lesz az alakmása azoknak a szereplőknek, akiknek a szerepét magára vette a cselekmény során. A jelenet során hangsúlyos helyzetbe kerül a tükörmotívum. Lerch Vuic házának tükörében egyaránt láthatta saját magát a civil létszférán belül, illetve a tükörben bukkant fel vele egyetemben a borotvált férfi is. Ugyanakkor a *Doppelgänger* magába fogadja az olasz tiszt alakját is, akinek a szerepét kétszeresen is átveszi az őrmester azáltal, hogy a vasderes tulajdonjogát sajátítja ki tőle, illetve a hirtelen és erőszakos halálában is osztozik.²⁵⁹ Az alakmás pedig maga is tükrözi Lerch mozdulatait. A *Doppelgänger* jelentéskontinuuma felett áll azonban Rofrano, aki nem szerepelhet a felsorolásban, mert bár Lerch vágyai és cselekedetei az alá-fölérendeltségi viszony kiegyenlítését célozták, az őrmester ezirányú törekvései kudarcba fulladtak.

Jacques Le Rider még inkább kitágítja a *Doppelgänger* jelentéskörét, a számtalan releváns értelmezési lehetőséget, amelyek legtöbbje a psziché elemzésére irányul, a „külső és a belső világ viszonya közti zavar”-ként egyesíti.²⁶⁰ Ebben a tág értelmezésben pedig ismét helyet találnak a szerző szolgálati éve alatt magán tapasztalt benyomásai: „Az életbe börtönöztemi.

²⁵⁶ Hofmannsthal, *Lovastörténet*, 42, 45.

²⁵⁷ vö. Durr, „Der tod des Wachtmeisters Anton Lerch und die Revolution von 1848: Zu Hofmannsthals Reitergeschichte,” 42.

²⁵⁸ Le Rider idézi Theodore Fiedlert, „Reitergeschichte,” 70.

²⁵⁹ vö. Françoise Meltzer, „Reiter. (Writer- Reader-) Geschichte,” *Monatshefte*, 77, no.1 (1985): 43.

²⁶⁰ Le Rider, „Reitergeschichte,” 78-79.

*Az elemek. A terhes por, a fárasztó kövek, a szomorú utcák, a kemény töltések, a lovak alattomosága és a testé. Élni és túlélni csupán az ellenálló hatalmakkal vívott harcban. (...) Sóvárgás, gyűlölet, megaláztatás... ezek a lélek szemtükreinek fókuszpontjai a saját helyének megismerésében az univerzális koordináta-rendszeren belül és a viszonyai más teremtményekhez. Az ember gondolatban előbb bánik könnyelműen más lényekkel; mint a marionettbábokkal.”*²⁶¹ Lerch legtágabb értelemben vett alakmása nem más, mint Hofmannsthal; az őrmester plurális, sűrített alakján pedig a végkifejletben felülkerekedik Rofrano homogén, sematikus jelleme.

A jelenést követően Lerch visszatalál az ismét ütközetbe bocsátkozott őrzárhoz. Az olasz tiszt meggyilkolásával szert tesz a „rendkívüli zsákmány”-ra, a vasderes vezetéklóra. A cselekmény során ebben a jelenetben figyelhető meg legszembetűnőbben a ló szimbólumának jelentéselcsúsztása. Lerch saját lova, „a barna”, a cselekmény egésze alatt funkcionális szereppel bír, párhuzamba kerül a katonai kelléktár más eszközeivel. Az ellenséges falun való áthaladás során Lerch pisztolya csődöt mond, lova pedig rendellenes zihálást hallat, léptei elnehezülnek. A „barna” jelentősége abban áll, hogy biztosítsa a strázsamester mobilitását, lovaskatonaként pedig ütőképességét az ellenséges lovassággal és fölényét a gyalogsággal szemben.

A vasderes azonban ezen funkciók betöltésének egyikére sem alkalmas. Birtoklása éppen a barna miatt válik feleslegessé. Ugyanakkor Lerch büszkeségérzetét a birtoklása felett különleges megjelenésével vívja ki: „[a vasderes] *fölszegett fejjel, táncosan lépdelt, fiatal, szép és hiú ló módjára.*”²⁶² A vezetékló esztétikai páratlansága a két állat közti megkülönböztetésben is kihangsúlyozódik; Lerch egy hétköznapi és kizárólag praktikus funkciókat betöltő tulajdon mellett nyert egy, a katonai felhasználhatóság szempontjából felesleges, ámde egyedi értéket.

Amint fentebb utaltunk rá, a vasderes lesz a zsákmányszimbólum jelentéseltolódásának végpontja. Az önmagáért, pusztán szépségéért birtokolt vezetékló a militáris szféra értékrendjében a civil életforma fényűzésévé lesz, amelynek a svadronban való megtelepedése ellen Rofrano hivatott lépéseket tenni.

²⁶¹ „Im Leben gefangen sein. Die Elemente. Der beschwerliche Staub, die mühselige Steine, die traurigen Straßen, die harten Dämme, die Tücke der Pferde und des eigenen Körpers. Leben und sich ausleben nur im Kampf mit den widerstrebenden Mächten. (...) Sehnsucht, Haß, Demütigung... sind die Einstellungen des seelischen Augapfels zum Erkennen deren eigenen Lage im universellen Koordinatensystem und des Verhältnisses zu den anderen Geschöpfen. Vorher geht man in Gedanken leichtfertig mit den Wesen um wie mit Marionetten.” – fordítás tőlem. Le Rider idézi Hofmannsthal 1895-ös levelét Gödingből, „Reitergeschichte,” 79.

²⁶² Hofmannsthal, Lovastörténet, 44.

Az összeütközést követő, propagandisztikus csataképfestményre emlékeztető jelenet²⁶³ megbontja a novella kezdetének speciális diskurzust felépítő nyelvezetét. A *Reitergeschichte* struktúrája alapvetően bináris oppozíciókra épül,²⁶⁴ Milánó katonai szempontú jelentőségével szemben áll a falu minden várakozást alulmúló nyomorúsága, a reggeli ütközetben szerzett zsákmányról a svadron önként mond le a délutáni összecsapás után. A katonai zsargon felbomlása azonban alapjaiban rendíti meg az általa megképzett atmoszférát és a köztes diskurzus²⁶⁵ irányába mozdítja a novella nyelvezetét. „*A sűrű párák közt lenyugvó nap hatalmas, rőt sugárözönbe vonta a legelőt. Úgy rémlett, mintha még olyan helyeken is tócsákban állna a vér, ahol patanyom sem látszott. Vörös visszfény csillant a fehér egyenruhákban, nevető arcokon, szikrázott, izzott a sok vért és cifra nyeregtakaró, s a legjobban: három kis fügefafa – a lovasok nevetve törölték puha leveleikbe vértől csorgó szablyaikat.*”²⁶⁶ A domináló piros szín, a vérből nevetve kimosakodó katonák prototipikusan képezik meg egy győztes kimenetelű ütközet képét, a militáris elemek kirekesztő sorjázása feloldódik az archetipikus katona délceg alakjának ábrázolásában, akinek vértől csöpögő szablyája és ennek ellenére vakítóan fehér egyenruhája válnak az ismertetőjegyeivé, szemben az eddig azonosító funkcióval bíró rendfokozattal és csapatnemmel.

Rofrano báró önkényes és erőszakos leszámolása a passzív ellenszegülést mutató őrmesterrel sokak által vitatott pontja a *Reitergeschichte*-nek. A végkifejlet értelmezésének általánosan követett irányai a bevezetőben felrajzolt megközelítésmódokat követik. A tanulmány korábban meghatározott keretei között megkísérlem kimutatni e két értelmezési út összebékíthetőségét és megtámogatni a kapitány látszólag ésszerűtlen eljárásának realitását.

Rofrano az összeütközést követően kiadja a parancsot a reggel szerzett löveg elsüllyesztésére és az igáslovak elcsapására. A svadron – a korábbiak alapján teljesen hiteltelen – feladata őrjáratként a biztonságos visszakapcsolódás a főszereghez és a megszerzett információk átadása. Ennek érdekében a csapatnak mindentől meg kell szabadulnia, ami a mobilitásában gátolhatná;²⁶⁷ a legutolsó összecsapásban szerzett kilenc tartalékló pedig szintén ilyen gátló tényező lehet.

²⁶³ vö. Le Rider, „Reitergeschichte,” 73.

²⁶⁴ vö. Csúri, Zur Interpretation der „Reitergeschichte,” 48.

²⁶⁵ Link, Elementare Literatur und generative Diskursanalyse, 16-17.

²⁶⁶ Hofmannsthal, Lovastörténet, 44. „warf die in schwerem Dunst untergehende Sonne eine ungeheure Röte über die Hutweide. Auch an solchen Stellen, wo gar keine Hufspuren waren, schienen ganze Lachen von Blut zu stehen. Ein roter Widerschein lag auf den weißen Uniformen und den lachenden Gesichtern, die Kürasse und Schabracken funkelten und glühten, und am stärksten drei kleine Feigenbäume, an deren weichen Blättern die Reiter lachend die Blutrinnen ihrer Säbel abgewischt hatten.” – Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 46.

²⁶⁷ vö. Hansen, „The Death of First Sergeant Anton Lerch in Hofmannsthal’s Reitergeschichte: A Military Analysis,” 23.

Érdeemes felfigyelnünk a halvány rezdülések párbeszédére beosztott és felettes között: „*a strázsamesterre szegezte fátyolos tekintetét; az mozdulatlanul ült előtte nyergében, és mereven a szemébe nézett. Anton Lerch merev, kitartó tekintetében – amelyben csak néha-néha lángolt föl, majd újra kihunytt valami tompa kutyaalázat – (...) lelkének eddig teljesen ismeretlen mélységéből vadállati düh gomolygott fel ez ellen az ember ellen, itt, előtte, aki el akarta venni tőle a lovat.*”²⁶⁸ A szöveg csak következtetni enged arra, mi játszódott le a jelenet során Rofranóban; azonban az, „*hogyan vajon valami ilyesmi ment-e végbe*” benne, vagy „*úgy érezte, a néma parancsmegtagadás e pillanatában válságos helyzetek növekvő veszélye sűrűsödik össze*”,²⁶⁹ egymástól nem teljesen elválasztható motivációk. Egy tartalékló birtoklása a katona szempontjából előnyökkel jár, adott esetben életmentő jelentősége is lehet. Rofrano azonban a „*válságos helyzetek*” sűrűsödésének centrumát abban látta, amit a vasderes Lerch számára képvisel. A tisztnek ugyanis nincsen személyes presztízse; magántulajdona korlátozott, vagyona nincs, tekintéllyel pedig a kollektív presztízst ruházza fel, amit a hadsereg képvisel.²⁷⁰

Lerch ragaszkodása a vasdereshez arra enged következtetni, hogy felismerte a civil értelemben vett érték, a magántulajdon értékét a lóban, amellyel megalapozhatja a személyes presztízst. Lerch törekvése, hogy a hadsereg hierarchiáján belül oldja fel alárendelt viszonyát Rofranóval, végül militáris szférán kívül válik lehetővé. A kapitány így a hadsereg kollektív presztízse által elfoglalt helyét és egyúttal a többi beosztottját is „*válságos helyzet*”-ben láthatja, hiszen „*a győztesek, szívük mélyén arra vágytak, hogy nyílt hadrendben újabb ellenségre támadhassanak, közibük vághassanak, és újabb lovakat zsákmányolhassanak.*”²⁷¹ A speciális katonai diskurzus elmozdulása a köztes diskurzus felé szintén megtámogatja Lerch ösztönös ragaszkodása mögött azt a még nem tudatosult felismerést, amely végső soron szétzilálhatja a svadron egységét. Azáltal, hogy Rofrano „*mesterkéltnél mozdulattal*” leadott lövése visszaidézi Vuic „*mesterkéltnél modorát*”²⁷², Lerch tulajdonképpen az identitásbeli partváltása következtében a civil világ ítélete által esik el.²⁷³

Mindezek mellett vissza kell emlékeznünk Lerch engedetlen magánakcióira, mint a falu

²⁶⁸ Hofmannsthal, Lovastörténet, 45. „*heftete er seinen verschleierten Blick auf den Wachtmeister, der regungslos von ihm in Sattel saß und ihm starr ins Gesicht sah. Während Anton Lerchs starr aushaltender Blick, in dem nur dann und wann etwas Gedrücktes, Hündisches aufflackerte und wieder verschwand (...) und aus einer ihm selbst völlig unbekanntem Tiefe seines Innern stieg ein bestialischer Zorn gegen den Menschen da vor ihm auf, der ihm das Pferd wegnehmen wollte*” – Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 47.

²⁶⁹ Hofmannsthal, Lovastörténet, 45.

²⁷⁰ vö. Hajdu, Tisztikar és középosztály, Ferenc József magyar tisztjei, 253.

²⁷¹ Hofmannsthal, Lovastörténet, 45.

²⁷² Uő, 45, 40

²⁷³ vö. Csúri, Zur Interpretation der „Reitergeschichte,” 63.

önkéntes feltérképezése. Rofrano cselekedetét így több okból is indokoltá teszik az őrmester identitászavarának²⁷⁴ megnyilvánulásai. A hadsereg háborús helyzetben alkalmazott protokollja pedig legitimálja a veszélyeztető elem eltávolítását az egységből.²⁷⁵

A kivégzést követően a kapitány „nyugodtan megindíhatta századát”,²⁷⁶ végső soron veszteség nélkül. Míg a reggeli összecsapásban a „lovasszázadnak egy embere pusztult el”, a délutáni ütközet során „a svadron egy embert sem veszített”.²⁷⁷ A délelőtti és délutáni ütközetek vesztesége kiegyenlítődik, mindazonáltal a leltár nem változik, minthogy Lerch nem számít a szó szoros értelmében veszteségnek; amellet, hogy nem az ellenség keze által vesztett oda, hanem a tulajdon felettese lőtte le egy győztes összecsapást követően, demoralizáló attitűdje megszűnt veszélyeztetni a csapat egységét.²⁷⁸

Rofrano egyéni és kollektív érdekek szempontjából is indokolt cselekedete végre hiteles pontnak tűnik a novella szövegében. Eredményesen látszik képviselni a tisztii „rendet” és a Habsburg hatalmat. Természetesen a kapitány szerepe is áldozatul esik annak a narratívamódosító eljárásnak, amelyet Hofmannsthal végigvezetett a szövegen, így a fenti állításunk már kétes fénytörésbe kerül. Azonban a novella utolsó mondatai megfosztják a kapitányt ettől a kétes fényű elismeréstől is: „Még el sem terült a földön, az altisztek és a közlegények egy zablarántással vagy rúgással máris megszabadultak zsákmányolt lovaiktól; a kapitány nyugodtan eltette pisztolyát, és most már újra megindíhatta századát – amelyen utólag még végigremegett ez a villámszerű csapás – *”a homályosan szürkülő messzeségben láthatólag újra gyülekező ellenség ellen.”*²⁷⁹ A „homályosan szürkülő messzeségben” gyülekező ellenség képe kétségeket vet fel azzal kapcsolatban, hogy valódi ellenség bontakozik ki a svadron előtt a főserghez való visszakapcsolódást megelőzően. Akár vélt, akár valósi ellenségről legyen szó, a csapatot éppen az hozta kockázatos helyzetbe, hogy Lerch belső izolációjára válaszul Rofrano olyan drasztikus intézkedéseket hozott, mint a löveg elsüllyesztése és a tartalék lovak elcsapása. Emlékezzünk vissza a tarack morális jelentőségére a svadron szempontjából! A kapitány a veszélyeztető elem eltávolításával párhuzamosan az

²⁷⁴ vö. Le Rider, „Reitergeschichte,” 81.

²⁷⁵ Uő, 91.

²⁷⁶ Hofmannsthal, Lovastörténet, 45.

²⁷⁷ Uő, 39, 44.

²⁷⁸ vö. Csúri, Zur Interpretation der „Reitergeschichte,” 48-49.

²⁷⁹ Hofmannsthal, Lovastörténet, 45-46. „Er hatte aber noch nicht hingeschlagen, als auch schon sämtliche Chargen und Gemeinen sich ihrer Beutepferde mit einem Zügelriß oder Fußtritt entledigt hatten und der Rittmeister, seine Pistole ruhig versorgend, die von einem blitzähnlichen Schlag noch nachzudenkende Schwadron dem in undeutlicher dämmernder Entfernung anscheinend sich ralliirenden Feine aufs neue entgegenführen konnte.” – Hofmannsthal, Sämtliche Werke, 48.

egység önbecsülésének legfőbb szimbólumát is elsüllyesztette. Így nem Lerch egyéni „esete”, hanem a hatalomnak a rá adott válasza lesz a kockázatosabb önmagára nézve. A hatalom, amely a belső dekonstrukciójának tüneteire kirekesztő attitűddel felelt, végül egy ködképben látta meg az új ellenséget.

Hofmannsthal novellájában az emlékezet narratíváját módosító történelemábrázolás úgy válik tetten érhetővé, ha felfejtjük azokat a kollektív tapasztalatokat, amelyeket a szöveg egyes diskurzuselemei előhívnak. Ez pedig csak a biografikus tények és a kor köztudatának részét képező (had)történelmi-kultúrtörténelmi ismeretek bevonásával lehetséges. Az ezen diskurzuselemek, szimbólumok által előhívott kollektív tapasztalatok, mint a bécsi Palais Rofrano eredettörténete vagy a Monarchia lakosságának jelentős hányadát érintő sorkatonai szolgálat az egységesítésre törekvő, ámde plurális hadseregben, rávetülnek a hivatalos történelmi emlékezetre. Ezen elemek szokatlan elrendezése, összecserélése azonban módosítja a korábban kialakított történelmi emlékezetet, így az olvasó a maga jelenéhez visszacsatlakozva kénytelen lesz a hivatalos és a módosított emlékezet közti vákuum kitöltésére a hivatalos történelmi emlékezetet felülvizsgálni.

A novella születésének idejét övező történelmi légkör, Ferenc József császár uralkodásának ötvenedik évfordulója szemben a Monarchia erodálódását katalizáló eseményekkel, mint az 1890-es évektől gyakorivá váló csehországi zavargások vagy az antiszemita Karl Lueger beiktatása Bécs főpolgármesterévé,²⁸⁰ eredő a birodalmi emlékezet átértékelését célzó igénynek. Hofmannsthal *Reitergeschichte*-je „egy fundamentális történelmi elégedetlenség bizonyítéka, amely nem latolgatja, hogy egyenes irányvonalakban fejeződjön ki. Az elbeszélés hermetizmusa megengedi, hogy szorongatottságról beszéljünk, anélkül, hogy megneveznénk azt.”²⁸¹

²⁸⁰ Fewster, „Hofmannsthal's Reitergeschichte: Baron Rofrano and the Anxieties of a Writer,” 302.

²⁸¹ „Die Reitergeschichte ist (...) das Zeugnis einer fundamentalen historischen Unzufriedenheit, die es nicht wagt, sich auf direktem Wege auszudrücken. Der Hermetismus der Erzählung erlaubt es, das Unbehagen zu sagen, ohne es zu benennen.” – fordítás tőlem. Le Rider, „Reitergeschichte,” 93.

Bibliográfia

Alewyn, Richard. „Reitergeschichte.” In *Über Hugo von Hofmannsthal*, szerkesztette Richard Alewyn, 79–87. Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht Verlag, 1967.

Booth, C. Wayne. *The Rhetoric of Fiction*. Chicago-London: The University of Chicago Press, 1983.

Csúri, Károly. „Zur Interpretation der »Reitergeschichte«.” In *Die frühen Erzählungen Hugo von Hofmannsthals, Eine generativ-poetische Untersuchung*, szerkesztette Csúri Károly, 47–65. Kronberg/Ts., Scriptor Verlag, 1978.

Deák, István. *Volt egyszer egy tisztikar*. Budapest: Gondolat, 1993.

Durr, O. Volker. „Der Tod des Wachtmeisters Anton Lerch und die Revolution von 1848: Zu Hofmannsthals Reitergeschichte.” *The German Quarterly*, 45, no.1 (1972): 33–46.

Fewster, J. Colin. „Hofmannsthal’s *Reitergeschichte*: Baron Rofrano and the Anxieties of a Writer.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 32, no.4 (1996): 293–305.

Fewster, J. Colin. „Hugo von Hofmannsthal and the Calvary.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 32, no.2 (1996): 115–128.

Fewster, J. Colin. „The Onomastics of Order in Hofmannsthal’s *Reitergeschichte*.” *Seminar: A Journal of Germanic Studies*, 38, no.1 (2002): 32–45.

Foucault, Michel. *A szexualitás története I., A tudás akarása*. Budapest: Atlantisz Könyvkiadó, 1996.

Goltschnigg, Dietmar. „Hofmannsthals *Reitergeschichte* im sozial- und kulturgeschichtlichen Kontext der Wiener Moderne.” *Moderna språk*, 102, no.2 (2008): 57–67.

Hajdu, Tibor. *Tisztikar és középosztály, Ferenc József magyar tisztjei*. Budapest: História – MTA Történettudományi Intézete, 1999.

Hansen, V. Carl. „The Death of First Sergeant Anton Lerch in Hofmannsthal’s *Reitergeschichte*: A Military Analysis.” *Modern Austrian Literature*, 13, no.2 (1980): 17–26.

Hofmannsthal, von Hugo. „Lovastörténet.” In *Mai osztrák elbeszélők*, szerkesztette Vajda György Mihály, 38–46. Budapest, Európa Könyvkiadó, 1967.

Hofmannsthal, von Hugo. *Sämtliche Werke, Kritische Ausgabe Band XXVIII*. Berlin: S. Fischer Verlag, 1975.

Kedves, Gyula. „Huszárok a szabadságharcban, »Óh huszár, huszár! Te vagy a magyar szeme fénye«.” *Rubicon*, 31, no.3 (2021): 44–55.

Le Rider, Jacques. „»Reitergeschichte«” In *Hugo von Hofmannsthal: Historismus und*

Moderne in der Literatur der Jahrhundertwende, szerkesztette Jacques Le Rider, 59–101. Bécs-Köln-Weimar, Böhlau Verlag, 1997.

Link, Jürgen. „Die Revolution im System der Kollektivsymbolik. Elemente einer Grammatik interdiskursiver Ereignisse.” *Aufklärung*, 1, no.2 (1986): 5–23.

Link, Jürgen. *Elementare Literatur und generative Diskursanalyse*. München: Fink Verlag, 1983.

Meltzer, Françoise. „Reiter- (Writer- Reader-) Geschichte.” *Monatshefte*, 77, no.1 (1985): 38–46.

Mollenhauser, Peter. „Wahrnehmung und Wirklichkeitsbewusstsein in Hofmannsthals Reitergeschichte.” *The German Quarterly*, 50, no.3 (1977): 283–297.

Moti, Simona. „Between Political Engagement and Political Unconscious: Hugo von Hofmannsthal and the Slavic East.” In *German Literature as World Literature*, szerkesztette Thomas Oliver Beebee, 63–84. Bloomsbury Academic, 2015. Letöltve: 2021.10-27.

https://books.google.hu/books?id=50riAwAAQBAJ&pg=PA63&hl=hu&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false

Nehrlich, Thomas. „Die Insubordinationen des Wachtmeisters Lerch. Zum Konflikt zwischen Ökonomie und Militär in Hofmannsthals »Reitergeschichte«.” *Hofmannsthal Jahrbuch* 18, (2010): 143–170.

Nora, Pierre. „Emlékezet és történelem között – a helyek problematikája.” In *Emlékezet és történelem között. Válogatott tanulmányok*, szerkesztette K. Horváth Zsolt, 13–33. Budapest, Napvilág Kiadó, 2010.

Unold, Wolfgang. *Die Interpretation der 'Reitergeschichte' Hugo von Hofmannsthals als „Rittmeistergeschichte” und deren Bezüge zu den Thematisierungen von Krieg im Gesamtwerk des Authors*. Letöltve: 2021.10-27.

<https://archiv.ub.uni-heidelberg.de/volltextserver/11767/>

Urbán, Aladár. „A magyarországi osztrák hadszervezet és a hazánkban állomásozó katonaság 1848 áprilisában.” *Hadtörténeti Közlemények*, 10, no.2 (1963): 145–169.